

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
NYELVTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
ALKALMAZOTT NYELVÉSZET DOKTORI PROGRAM**

Tuboly Ágnes

Kultúráközvetítés a Bűn és bűnhődés magyar fordításaiban

A doktori értekezés tézisei

Témavezető: Prof. Dr. Lendvai Endre Dsc. professor emeritus

Pécs

2023

A tézisfüzet felépítése

Bevezetés	2
1. A téma aktualitása	2
1.1 A kutatás tárgya, célja, gyakorlati haszna	3
2. Kutatási kérdések	4
2.1 Kutatási módszer	5
3. A disszertáció szerkezete	5
4. Elméleti háttér	6
5. A reáliák fordítási megoldásai	10
5.1 Közvetlen átvétel	11
5.2 Általánosító fordítás/generalizáció	12
5.3 Adaptáció	12
5.4 Teljes átalakítás	12
5.5 Kihagyás	13
5.6 Körülírás	13
5.7 Behelyettesítés	13
6. Összegzés	14
6.1. A kutatás eredményei	14
Irodalom	22
Források	23
Tuboly Ágnes publikációs jegyzéke	23

Bevezetés

1. A téma aktualitása

Minden nyelv tartalmaz olyan kifejezéseket, amelyek fordításához nyelven kívüli ismeretek is szükségesek, megnehezítve ezzel a fordító munkáját. Ezek a kifejezések egy látszólag jól elkülöníthető csoportot képeznek, melyeket gyakran reáliának neveznek a fordításkutatók, ugyanakkor a fordítástudományban a terminus definíciója, tartalmi és terjedelmi korlátai sem tisztázottak mind a mai napig.

A reáliák fordításának kutatása közkedvelt téma, Klaudy (2013:86) szerint „lakmuszpapír” szerepet játszik, segítségével általános tendenciákat figyelhetünk meg nyelvpár szerinti, fordítási irány szerinti fordítói stratégiákról, bizonyos korokra jellemző fordítói normákról valamint egyes fordítók egyéni stílusának jellegzetességeiről.

Különösen az irodalmi szövegek bővelkednek kultúrspecifikus kifejezésekben és utalásokban, amelyek a forrásnyelvi olvasó számára egyértelműek és világosak, a célnyelvi olvasóra pedig idegenként hatnak, értelmük esetenként rejtve is marad. Az irodalmi művek fordítása során ezért számolni kell a kulturális információvesztéssel, ugyanakkor az avatott fordítónak törekednie kell arra, hogy ezt a veszteséget a minimálisra csökkentse, hiszen a jelenkori globalizált olvasó érdekelt a minél több kulturális információ megismerésében.

A reáliák fordítása során vékony jégen táncol még a gyakorlott fordítói is, ugyanis nem elegendő a célnyelv kiváló ismerete, a kulturális kompetencia is elengedhetetlen. A fordítási folyamatban a fordító, mint kultúraközvetítő van jelen, hiszen a fordítás során nem csak az adott nyelv lexikai és grammatikai egységeit, hanem az egész kultúrát ülteti át a célnyelvbe, ily módon egyfajta interkulturális „kommunikátor” szerepet kell felvennie, amely rendkívüli szakavatottságot és kompetenciát igényel.

A fordítás kulturális aspektusai a nyelvészeti fordítástudomány, mint diszciplína „perifériáján” helyezkednek el, így óhatatlanul kevesebb figyelem összpontosul a kulturális tartalom célnyelvre történő fordításának vizsgálatára, elemzésére, noha a „kulturális fordulat” óta a fordítás kultúraközvetítő szerepének vizsgálata a középpontba került. A hazai fordítástudományi diskurzusban jobbra a fordítástudomány nyelvészeti aspektusai hangsúlyosak, jóval kevesebb figyelem összpontosul a műfordításra, annak kulturális aspektusaira, a nyelvi elemek kulturális konnotációinak célnyelvre történő átültetésére.

A témaválasztást indokolja az is, hogy specifikusan a szépirodalmi szövegek fordítását, fordíthatóságát elemző és leíró tudományterület jelenleg nincs, ahogy egységes elméleti

meghatározás sem. Ennek meghatározása voltaképpen lehetetlen feladat is lenne a nyelvek különbözősége miatt, ugyanakkor az egy-egy konkrét nyelvpár –esetünkben orosz-magyar nyelv- vonatkozásában vizsgált fordítói stratégiák és műveletek kutatása és tanulmányozása segítséget nyújthat a gyakorlati alkalmazásban.

Elméleti előfeltevésként úgy vélem, hogy a fordítói műveletekre nézve a honosító megoldások dominánsak, melyre a kutatás eredményei derítenek fényt az értekezés végkövetetésében.

1.1 A kutatás tárgya, célja, gyakorlati haszna

A kutatás tárgya Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés* című regénye három magyar fordításának (Görög Imre-g. Beke Margit 1970. Magyar- Helikon Európa Kiadó. Budapest, Vári Erzsébet 2004. Jelenkor. Pécs, Soproni András 2015. Syllabux, Budapest) összehasonlító elemzése a reáliák és a kulturális tartalom fordítói megoldásaira nézve.

A *Bűn és bűnhődés* első fordítása Szabó Endre nevéhez fűződik, 1888-ban adták ki *Raszkolnikov* címmel, melyet 1900-ban újabb kiadás követett *Raszkolnyikov. Bűn és bűnhődés* (Szabó Endre-Vass József). További kiadásai jelentek meg *Bűn és bűnhődés* (Görög Imre-G.Beke Margit 193?, Est-Pesti Napló, Filléres klasszikus regények), majd *Bűn és bűnhődés. Raszkolnyikov* címmel Benamy Sándor 1942-es fordítását adta ki az EPOCHÁ Bp.

Számomra az első elérhető és felhasznált kötet a *Bűn és bűnhődés* Görög Imre- G. Beke Margit fordításában Magyar Helikon-Európa Kiadó Bp. jelentette meg 1970-ben. Ezt követte Vári Erzsébet fordítása (Jelenkor, Pécs 2004), majd a legújabb fordítás Soproni András (Syllabux 2015).

Az elemzést tehát az 1970 után keletkezett magyar fordítások szövegeiben feltárt,- általam reáliának tekintett nyelvi elemeken végzem. Ezeket az elemeket a feltárást követően tematikus csoportokba rendeztem. Az elemzésben a 184 orosz nyelvi elem három magyar fordításának, vagyis 552 elem összehasonlítása során vizsgálom a fordítói megoldásokat az alábbiakra nézve:

- a.) reáliák: Vlahov-Florin (1980) és Lendvai (1986) kategóriái szerint, melyet a nyelvi anyagnak megfelelően változtattam
- b.) reália-frazeologizmusok fordítása (Drahota-Szabó 2013)

Dolgozatomban egy tág reália-felfogást követek, ide sorolom nem csak a kultúra, hanem a nyelvspecifikus elemeket is, mint például: irodalmi művek címei, dalok, énekek címei, szólások, közmondások stb.

Mivel az eddigi legtágabb reáliadefiníciót és felfogást Drahot-Szabó (2013) fogalmazta meg, így az alábbi definíciót tekintem irányadónak a dolgozatomban:

„[...] a reáliák alatt olyan nyelvi jeleket vagy jelkombinációkat értek, amelyek egy bizonyos korban a jelhasználók egy csoportja számára denotációjukon túlmenően többlettértékkel, konnotációval rendelkeznek, s így a csoport tagjaiban megközelítőleg azonos, illetve hasonló asszociációkat keltenek. Ez a relevanciájuk annak tudható be, hogy a csoport történelmével, társadalmi-politikai berendezkedésével, művészetével, szokásaival és erkölcsrendszerével, azaz röviden: a nyelv-és kultúráközösség tagjainak életével, gondolkodásával szorosan összefüggnek.” (Drahot-Szabó 2013:6).

Ennélfogva munkám során vélhetően jóval több olyan nyelvi elemet is elkülöníték, melyek nem sorolhatóak a klasszikus értelemben vett reáliák közé, van szótári ekvivalensük, ám a forrásnyelvi beszélő számára kulturális többletjelentést hordoz, mely konnotációs-többlet a célnyelvi olvasó előtt rejtve marad.

A kutatás során az egyes fordítói megoldások elemzése, az eredmények értékelése a kultúraspecifikus tartalom, mint fogalom árnyaltabb meghatározását eredményezheti.

A vizsgálat eredményei, az elemzés során levont következtetések és megállapítások hasznosnak bizonyulhatnak mind a kezdő, mind a gyakorlott fordítók számára, a fordítóképzésben fel lehet hívni a figyelmet a reáliák fordítására alkalmazott műveletek sokféleségére. Jelen munka hasznosnak bizonyulhat a kulturális kompetencia fejlesztésére is, orosz-magyar nyelvpár vonatkozásában.

2. Kutatási kérdések

A disszertációban az alábbi kérdésekre keresem a választ:

1. Milyen fordítói megoldások segítségével ültetik át a reáliákat és a kulturális tartalmat a fordítók az egyes célnyelvi szövegvariánsokban?
2. Lehet-e a fordítói megoldások alapján egyfajta általános tendenciát, stratégiát meghatározni?
3. Mennyiben segítették elő a fordítások a kultúráközvetítést?
4. Mit tekintünk specifikus kulturális tartalomnak?

2.1 Kutatási módszer

A dolgozatban végzett összevető elemzés az empirikus kutatások körébe tartozik, azon belül pedig a kvalitatív szempontú, a fordítások minőségét, milyenségét veti egybe. Teszi ezt leíró, induktív jelleggel, vagyis a célnyelvi szövegek egybevetése során feltárt nyelvi anyag alapján állapítja meg és foglalja rendszerbe a fordítói döntéseket és megoldásokat, tematikus csoportok szerint. A dolgozat a szövegelemzéssel foglalkozó fordítástudományi kutatások sorát gyarapítja, a forrásnyelvi és célnyelvi szöveg(ek) komparatív elemzésének módszerét alkalmazza. Az egyes célnyelvi variánsok összevetése során a fordítói döntések, megoldások feltárása a célom. A komparatív vizsgálatot mondat szinten végzem, a komparatív elemzést követően kívánunk elméleti következtetéseket levonni.

A négy szöveg párhuzamos olvasása mellett első lépésként kijelöltem a forrásnyelvi műben a kulturális tartalommal és kulturális jelentéstöbblettel bíró kifejezéseket, reáliákat - amelyeket magam megítélése szerint választok ki és rendszerezek a korábbi fordításelemzési tapasztalataim, megfigyeléseim alapján. Ezt követően megkerestem ezeknek a nyelvi egységeknek a magyar ekvivalenseit a magyar célnyelvi szövegekben, összevetésük és elemzésük során vizsgálom az egyes fordítói megoldásokat, illetve azt, hogy mennyire és miben térnek el egymástól a célnyelvi szövegek, hogyan, milyen eszközök segítségével közvetítik az egyes műfordítók a XIX. századi orosz kultúra egyes aspektusait.

Az elemző munka megkönnyítésére 7 tematikus csoportot (földrajzi nevek, tulajdonnevek, mindennapi élet reáliái, társadalmi- politikai reáliák, művészet és kultúra, vallási kifejezések, reália-frazeologizmusok) és ezek különböző alcsoportjait különítettem el. Ezt követően veszem sorra és elemzem az egyes fordításokra alkalmazott átváltási műveleteket, melyek listáját a nyelvi anyaghoz illeszkedve állítottam össze Valló 2002, Heltai 2008, Lendvai 1986, Klaudy 1994 módszereit alapul véve. A nyelvi anyag elemzését követően kísérletet tettem bizonyos szabályszerűségek kimutatására, következtetések levonására.

3. A disszertáció szerkezete

A disszertáció hat fejezetre oszlik, a **Bevezetésben** a kutatói kíváncsiságot ihlető interjú leírását követően az **első részben** röviden vázolom a kutatási téma aktualitását, jelentőségét, célkitűzéseit, ismertetem a kutatási kérdéseket, bemutatom a kutatás módszerét, illetve a kutatás anyagát.

A **második részben** a regény cselekményét és Dosztojevszkij világát mutatom be röviden, kitérek a mű magyarországi fogadtatására, a fordítók bemutatására is.

A **harmadik részben** a kultúraspecifikus kifejezések és reáliák fordításának tudományos kontextusát határozom meg a kultúraspecifikus tartalom és kifejezések különböző fordítástudományi értelmezéseivel, meghatározásaival együtt, melyek bemutatása során a releváns magyar, orosz és angolszász szakirodalomra támaszkodom.

Kitérek a kulturális kontaktusok nyelvi visszatükröződéseit mutató spontán kölcsönzésekre, terminológiai átvételekre, amelyek a kultúraspecifikus tartalom fordításának egyfajta előképét idézik, tekintettel arra, hogy a nyelvi-kulturális kontaktusok nyomot hagytak az érintkező nyelvekben, melyekre már az írásbeliséget megelőzően is felfigyelhetünk. Az írásbeliség megjelenése és elterjedése adta meg a kulturális kontaktusok transzlatológiai vetületét, ezt követően a fordítások szövegeiben megjelentek a kölcsönzések, amelyeket nem tekinthetünk önkényes vagy véletlen műveleteknek, hanem szükségszerűnek, mitöbb egyfajta nominációs kényszer hatására jelentek meg.

A dolgozat **negyedik részében** vázolom az interkulturális fordítás alapvonalait, a honosítás-idegenítés stratégiák bemutatását követően.

Az **ötödik részben** a nyelvi-kulturális közvetítők, a fordítók eljárásait mutatom be a reáliák és a kultúraspecifikus tartalom célnyelvre történő fordítására nézve. Tematikus csoportokra bontva elemzésnek vetem alá a kutatási anyagként megjelölt 3 célnyelvi magyar szöveget, választ keresek arra, hogy milyen fordítói műveletekkel feleltetik meg a reáliákat és ültetik át a kulturális tartalmat.

Dolgozatom **hatodik részében**, az **összegzésében** bemutatom a kutatás eredményeit, választ adok a kutatási kérdésekre.

4. Elméleti háttér

A reáliák és a kultúrspecifikus tartalom fordítása közkedvelt kutatási téma, a kutatók eredményeikkel többnyire a reália terminus újabb definíciójához, megfogalmazásához jutnak el, ezzel bővítve a terminológiai sokféleséget, amely arra utal, hogy a reáliáknak, ezzel együtt a specifikus kulturális tartalom mibenlétének a mai napig nincs egységesen elfogadott definíciója és körülhatárolása a fordításelméleti szakirodalomban.

„A kultúra-függő elemek tanulmányozása azért is tűnik fontosnak, mert bár a fordításelméleti munkákban a különösen kényes fordítói problémák tárgyalásakor elrettentő példaként, egy rövid kitérő erejéig rendre felbukkannak a reáliák, de a megoldásukra ajánlott eljárások elnagyoltak, és a fordítói gyakorlat szempontjából hiányzik az elemzésük” (Valló

2000:43). Ennek a gondolatmenetnek a továbbviteléhez csatlakozik jelen kutatás is, azzal a céllal, hogy eredményeivel a fordításkutatás mind elméleti mind gyakorlati vetületéhez kapcsolódón fontos megállapításokat tehessen, következtetéseket vonhasson le.

A művészi szövegek tekintetében az egyik gyakran hangoztatott alapelv az azonos olvasói reakció kiváltása, vagyis a célnyelvi szöveg az olvasóból megközelítőleg azonos hatást váltson ki a forrásnyelvi olvasóéval. Nida (1964) *Toward a Science of Translating* c. művében fejti ki részletesen ekvivalencia felfogását, kétféle ekvivalencia-viszonyt különböztet meg, 1. formális ekvivalencia, 2. dinamikus ekvivalencia. A formális ekvivalencia esetében a forrásnyelvi szöveget tartja szem előtt, annak formai és tartalmi elemeinek a lehető leghívebb visszaadását helyezi előtérbe (Nida 1964:165).

A dinamikus ekvivalencia megteremtése érdekében a fordító a célnyelvi befogadót tartja szem előtt. A dinamikus ekvivalens fordítást olvasva a befogadónak az az érzése, hogy „én is éppen így mondtam volna”. A dinamikus ekvivalens fordítás a „legközelebbi természetes ekvivalense” (the closest natural equivalent) a forrásnyelvi szövegnek. A „természetes” fordítás létrehozása érdekében a fordítónak szem előtt kell tartania 1. a befogadó nyelvet és kultúrát a maga egészében, 2. az adott szöveg kontextusát, 3. a célnyelvi befogadót (Nida 1964:167, idézi Klaudy 1994: 72). „A fordítónak ismernie kell és számításba kell vennie a célnyelvi olvasók ismereteit, tapasztalatait, megértési képességét („capacity of decoding”). Arra kell törekednie, hogy a fordítás azonos hatást érjen el a célnyelvi olvasók körében, mint amilyen hatást az eredeti mű az eredeti olvasó körében elért” (Klaudy 1994:73). „Az azonos olvasói reakció természetesen könnyen megkérdőjelezhető, s ezt már maga Nida is tudta. Ő maga hívja fel a figyelmet arra, hogy nem mindig tudhatjuk, hogyan reagált az eredeti hallgatóság valamely műre” (Nida 1964:170, idézi Klaudy 1994:73).

„Newmark *„Approaches to Translation”* című, 1982-ban megjelent könyvében azt rója fel Nida hibájául, hogy a dinamikus ekvivalenciát csak a formális ekvivalenciával állítja szembe, és nem beszél kognitív ekvivalenciáról, ami az értelmi, tartalmi azonosságot jelentené. Newmark szerint minél inkább az informatív tartalom van a hangsúly a fordítandó szövegben, annál könnyebb az azonos hatásra törekedni, és minél inkább az érzelmi ráhatáson van a hangsúly, annál nehezebb” (Newmark 1982, idézi Klaudy 1994: 73).

Munkánk egy másik irányvonalra és gondolatmenetre támaszkodik, a kulturális tartalom markáns közvetítése érdekében az eltérő olvasói reakció elvét követem, nézőpontunk szerint különösen a szépirodalmi alkotások fordításakor a kultúrspecifikus tartalom célnyelvre történő átültetése során az olvasói befogadásnak az „egzotikus, idegen” komponens mentén kell megvalósulnia, ami semmiképpen nem egyeztethető össze az azonos olvasói reakció

elvével, mitöbb az *eltérő olvasói reakció követelményét* hangsúlyozza (kiemelés:L.E.)(Lendvai 2015). Azonos olvasói reakció eléréséről leginkább műszaki, hivatalos, szakmai, tudományos tartalmú szövegek fordítása esetén beszélhetünk.

Klaudy (1981) Fordítás és aktuális tagolás c. kandidátusi disszertációjában szintén megerősíti, hogy az azonos olvasói reakció elve „éppen a történelmi és kulturális különbségek szerepének csekélyebb jelentősége miatt” inkább a tudományos szövegeknél alkalmazható (Klaudy 1981:69, idézi Lendvai 2015).

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a reáliák fordítása kapcsán a fordítók minden esetben megtalálják a megfelelő műveletet, vagyis valamilyen „mértékben” lefordítják a reáliákat. Ilyen esetekben nagy körültekintéssel és szakavatottsággal kell eljárniuk, annak érdekében, hogy az azonos olvasói reakció egy „idealizált” szintjéhez eljuttathassa a célnyelvi olvasót, mindemellett fentebb írtakra hivatkozva elmondható, hogy a fordítás célnyelvi olvasóra kifejtett hatása semmilyen körülmények között nem lesz azonos az eredeti mű forrásnyelvi olvasójára kifejtett hatásával.

Több kutató is megerősíti a kultúraspecifikus elemek fordításának problematizált voltát, a kutatások többnyire a fordítói megoldások vizsgálatára, az egyes megoldások okaira kívánnak fényt deríteni az egyes fordítói műveletek elemzése révén. A reáliák fordítása gyakran felmerül a fordíthatóság-fordíthatatlanság kérdésköre kapcsán is.

Lendvai (1986) kandidátusi értekezésében az orosz nyelvi reáliákat szemantikai-grammatikai jellemzése mellett a fordíthatóság-fordíthatatlanság kapcsán vizsgálja, ismerteti a megfeleltetés elemi (lexémakölcsönzés, adaptáció, tükörszavak, körülírás, kommentár) és komplex (adaptáció+körülírás, adaptáció+meghatározás, adaptáció+kommentár, analóg+körülírás stb.) eszközeit is, kiemeli a nyelvi és nyelven kívüli információ fordítás során betöltött szoros egymásrautaltságát. Későbbi írásában (2015) megteremti az interkulturális fordítás alapvonalait, a forráskultúra sajátosságainak explicit ábrázolását helyezi előtérbe, a kultúraspecifikus tartalom átvitelében az olvasói befogadásnak az 'idegen, egzotikus' komponens mentén történő megvalósulását hangsúlyozza, ami nem az azonos, hanem az eltérő olvasói reakció követelményén alapul.

Simigné (2010) a kulturális közvetítés kapcsán az ekvivalencia kérdéskörét vizsgálja, alapfeltételként fogalmazza meg, ugyanakkor utal rá, hogy az ekvivalencia kritériumrendszere a fordítás során szinte soha nem valósul meg (Simigné 2003), ennek ellenére a terminus nemcsak meghonosodott a fordítástudományban, hanem különböző értelmezéseket nyert (dinamikus ekvivalencia, fogalmi, funkcionális ekvivalencia, természetes, egyirányú ekvivalencia stb.). Newmark (1988) nyomán kulturális ekvivalensről, funkcionális

ekvivalensről, illetve deszkriptív ekvivalensről tesz említést. Kulturális ekvivalensen a forrásnyelvi kultúrszavak célnyelvi kultúrszavakkal történő fordítása értendő, megjegyzi, hogy ezek a lexikai egységek egymással csak hozzávetőlegesen ekvivalensek, ugyanakkor nagyobb pragmatikai hatást váltanak ki, mintha kulturális szempontból neutrális szavakat választana a fordító. Példaként a francia a *Palais Bourbon* angol fordítási megfelelőjét hozza, ami lehet a *Westminster* vagy a francia *baccalauréat* angol megfelelője lehet az *A Level* (Simigné 2010: 87). Funkcionális ekvivalencia kapcsán a forrásnyelvi lexikai egységek általánosítása, generalizálása megy végbe, erre példaként *Sejm-polish parliament, baccalauréat- French secondary school leaving exam* fordításokat hozza, a szerző ezt az eljárást kulturális komponenciális elemzésnek hívja, ami a kultúrszót megfosztja kulturális jellegétől. Deszkriptív ekvivalens a dolog vagy tárgy nevének részletes magyarázata a funkció alapján (*szamuráj-Japán arisztokrácia a 11. és 19. század között, közülük kerültek ki a tisztek és a közigazgatás vezetői*)(Newmark 1988:83-83, idézi Simigné 2010:88).

Vagyis annak dacára, hogy a teljes ekvivalenciára való törekvés nem valósulhat meg, jobb, hogyha a kultúrekvivalensek keresésére törekszünk, mintha kihagynánk a reália fordítását.

Tellinger a reáliák fordítása során a fordító kulturális kompetenciáját (2003), valamint a háttérismeretek fontosságát emeli ki, mivel a reáliák nem csak a különböző kultúrákban eltérőek, de még egy bizonyos kultúra kereteiben is léteznek nagy különbségek a fiatalabb és az idősebb korosztályok háttérismeretei között (Tellinger 2013:26), Simigné megállapításához csatlakozva a reáliák teljes mértékű megfeleltetésének lehetőségét kizárja, optimális ekvivalenciáról beszél.

Heltai (2013) megerősíti, hogy a reáliák kutatása nagyon sok megoldatlan elméleti és gyakorlati kérdést vet fel, tanulmányában a reáliák, a kultúraspecifikus (kulturálisan kötött) illetve a nyelvspecifikus kifejezések viszonyrendszerét tisztázza, kiemeli, hogy a reálialexémák fordításának kérdését célszerűbb egy tágabb kategóriába (kulturáspecifikus nyelvi elemek és kifejezésmódok) ágyazva vizsgálni.

A kulturálisan kötött kifejezések ekvivalenciájának vizsgálatáról szóló tanulmányában Heltai (2007) különbséget tesz lexikai és szövegszinten megvalósuló ekvivalencia között, lexikai ekvivalencia a felfogásában jelentheti 1. a referenciális ekvivalencia meglétét vagy hiányát, 2. érzelmi-asszociatív ekvivalencia meglétét vagy hiányát, 3. enciklopedikus ismeretek ekvivalenciájának megléte vagy hiánya. A reáliák esetében az érzelmi-asszociatív jelentések ekvivalenciájának hiánya vagy korlátozottsága többnyire nagyobb fordítási problémát jelent, mint a referenciális ekvivalencia hiánya. Véleménye szerint szövegszinten azonban nem-ekvivalens lexikai egységekkel is megfelelő ekvivalencia teremthető, arra

hivatkozik, hogy a szavak szemantikai jelentése sokszor majdnem irreleváns a szövegben kifejezett jelentés szempontjából, a fordítás a szavak aktuális jelentése alapján történik, a kommunikált tartalom pedig különböző pragmatikai tényezők hatására módosul. Erre példaként a következőket hozza: Az *54-es út Mohácsnál éri el a Dunát. vs. Nekünk Mohács kell* (kiemelés: az eredetiben) (Ady E: Nekünk Mohács kell) (Heltai 2007: 645-646).

Hangsúlyozza, hogy a reáliák, illetve kultúraspecifikus kifejezések fordításának kutatásában a statikus szemlélet helyett dinamikus, kontextusfüggő megközelítést célszerű követni, javasolja, hogy a reáliák osztályozása és a fordítási eljárások tanulmányozása mellett több figyelmet kellene fordítani a reáliákkal kapcsolatos különböző szociolingvisztikai és pszicholingvisztikai összefüggések tanulmányozására (Heltai 2007: 650).

Egyetértünk ugyan a különböző ekvivalencia-definíciók és értelmezések (Catford 1965, Nida, 1964, Newmark 1982, Barhudarov 1975, Komisszarov 1980, Heltai 2007) felfogásával, ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy a definíciók többsége nem, vagy nem megfelelő mértékben utal a kulturális tartalomra, ugyanis a kutatók figyelme általában nem a kulturális eltérésekre fókuszál, az általunk képviselt szemlélet viszont igen, ennél fogva az ekvivalenciát a nonekvivalencia (egyenértékűségi hiány) aspektusából kell vizsgálnunk. A nonekvivalencia olyan szemantikai jelenség, amely kimutatja, hogy egy adott forrásnyelvi lexéma - nyelven kívüli (kulturális okok) miatt - nem rendelkezik célnyelvi egyenértékességgel, ezért megfeleltetésük a konvencionális fordítói eljárásokhoz képest különféle átváltási műveletekkel, fordítási transzformációkkal történik, melyek spektruma a teljes definíció és az egyszavas megfeleltetés tartományában helyezkedik el (Lendvai 2015).

5. A reáliák fordítási megoldásai

A fordítói döntéseket nagyban meghatározza a reáliák szerepe és funkciója a forrásnyelvi műben, így első lépésként azt kell górcső alá venniük, hogy mi az, amit feltétlenül meg kell őrizni és átmenteni a célnyelvi szövegbe, illetve mi az, amit elhagyhat, „feláldozhat” anélkül, hogy a forrásnyelvi szöveg értelmét megváltoztatná, ugyanis egy-egy döntés a szöveg egészére kihatással lehet. Ennek meghatározására elsősorban a forrásszövegből indul ki, számításba véve a célnyelvi olvasóközönség potenciális háttérismereteit.

A forrásszöveg felől közelítve azonban egy fordítói mítosszal találkozunk, ugyanis a forrásnyelvi olvasó számára a fordító által reáliaként regisztrált nyelvi elem nem hordoz semmilyen egzotikumot, sem idegenszerűséget, ennél fogva nem lehet olyan kulturális színezete, ami „el tud veszni”, amit „meg kell, meg lehet, vagy éppen nem lehet megőrizni”.

A célkultúrából hiányzó, kölcsönzött szavakba a fordító, illetve a célnyelvi olvasó „látja bele” az idegenszerűséget az idegen íráskép, jelentés, esetleg, ha látható, a jeltárgy alapján. Sokkal inkább az idegenség és kulturális színezet **megteremtéséről**, a **kolorit teremtéséről** kell szót ejteni. Erről tesz említést tanulmányában Mujzer-Varga (2007:57) is, miszerint a forrásnyelvi átlagolvasó számára a kultúrájára jellemző jeltárgy és annak elnevezése saját kulturális kontextusának része, ezért nem érzi ezek kulturális vetületét.

A fordító az egyes stratégiák meghatározására nézve is ellentmondásba kerül, egyszerre törekszik a kulturális színezetet megteremteni, másrésztől olvasható, „emészthető” szöveget kíván létrehozni, ami mind kevesebb feldolgozási erőfeszítést kíván meg a célnyelvi olvasótól.

Munkámban a forrásnyelvi szöveg és a 3 célnyelvi fordítás párhuzamos olvasása mellett feltártam és kijelöltem az általam reáliának, illetve a specifikus kulturális tartalmat hordozó nyelvi elemeknek tekintett kifejezéseket, helyenként több mondatból álló szövegrészeket, ahogy azt a kutatás tárgya és módszere fejezetben korábban taglaltam. Ennek során egy 184 nyelvi elemet számláló korpusz jött létre, melynek elemeit táblázatba rendeztem a 3 célnyelvi megfelelőjükkel együtt, majd a 3 fordítás során keletkezett 552 elem mindegyikét tematikus csoportokba soroltam, ezt követően megvizsgáltam és elemeztem őket a fordítói megoldások szerint. A korpusz adatainak elemzése során azt kívánom bemutatni, hogy mi történik azokkal a kifejezésekkel, amelyek olyan tartalmakat közvetítenek, amelyek a célnyelvi olvasó számára nem, vagy nem teljesen érthetőek és hozzáférhetőek a kulturális különbségek miatt. Ezeknek az átültetésére milyen megoldásokat alkalmaznak az egyes fordítók, szem előtt tartva azt, hogy minden fordító másképp közelíti meg a célnyelvi szöveg értelmezhetőségét, olvashatóságát.

5.1 Közvetlen átvétel

Heltai (2008:63) nyomán közvetlen átvételnek nevezem és tekintem azokat a fordítói megoldásokat, amely során a fordító ugyanolyan formában, minden változtatás nélkül emeli át a forrásnyelvi elemet a célnyelvbe, vagy transzkripciót/transzliterációt alkalmaz.

(1) Ну, а прежнюю квартиру,- помню только, что у **Пяти Углов**- Харламова дом (OE 149).

(1a) A régi lakásod meg, annyit tudtam, hogy a **Pjaty Uglovnál** volt, valami Harlamov házban (GB 163).

5.2 Általánosító fordítás/generalizáció

Általánosító fordításnak vagy más néven generalizációnak tekintek minden olyan műveletet, amely során a fordító a célnyelvi szövegben jóval általánosabb, tágabb jelentéssel bíró nyelvi elemet alkalmaz, mint amilyen a forrásnyelvi szövegben volt.

(2) Где у вас лишний **целковый**? (OE 30)

(2a) Talán van rá kidobandó **pénzetek**? (VE 472)

5.3 Adaptáció

Adaptációnak azokat a fordítói megoldásokat nevezem, melyek során a fordító a forrásnyelvi elemet a célnyelvi kultúrában meglévő,- formájában, összetételében, funkciójában hasonló kifejezéssel felelteti meg, ahol a denotatív jelentés ugyan eltér, de hasonló konnotációkat hív vagy hívhat elő a célnyelvi olvasókban.

(3) Войдя в *харчевню*, он выпил рюмку водку и съел с какою-то начинкой **пирог**. (OE 67)

(3a) Bement, ivott egy kupica vodkát, és evett egy **húsos fánkot**. (SA 53)

5.4 Teljes átalakítás

A teljes átalakítás az adaptáció egyik lehetséges technikájának tekinthető. Teljes átalakításnak azokat a fordítói megoldásokat nevezem, melyek során a fordító a forrásnyelvi elemet mintegy lecseréli egy teljesen más értelmű, de közel azonos jelentést közvetítő semleges célnyelvi elemre. A teljes átalakítás gyakran fordul elő irodalmi művek fordítása során.

(4) Сам сел на другом конце стола, по крайней мере, от нее **на сажень** [...] (OE 597)

(4a) Ő maga az asztal másik végén ült le, **jó messzire** tőle [...] (GB 653)

5.5 Kihagyás

Az elemzésben kihagyásnak tekintek minden olyan fordítói megoldást, ahol a fordító egyszerűen kihagyja, elhagyja a forrásnyelvi reáliát vagy kultúrspecifikus elemet a célnyelvi szövegből és azt sem más helyen, sem más módon nem kompenzálja.

(5) Как хотите, только я- то вам не **товарищ** (...) (OE 591)

(5a) Ahogy tetszik. De énrám ezután ne számítsen. (GB 647)

5.6 Körülírás

Körülírásnak azt a megoldást nevezem, amikor a fordító az eredeti forrásnyelvi reáliát más szó vagy szókapcsolat betoldásával, és/vagy magyarázattal helyettesíti a célnyelven. Ennek a megoldásnak minden esetben a plusz információ hozzáadása a célja, vagyis explicitációval jár.

(6) При этом всегда они брали с собой **кутью** на белом блюде (...) (OE 68)

(6a) Ilyenkor mindig vittek magukkal fehér tálon, szalvétába csomagolva **cukros, mazsolás főtt rizst** (...) (SA 54)

5.7 Behelyettesítés

Behelyettesítésnek azokat a fordítói megoldásokat nevezem, amikor a fordító a célnyelven is létező, azonos denotatív jelentéssel bíró nyelvi elemmel helyettesíti a reáliát. Ez látszatra ellentmondásos, hiszen a reáliák fordítási nehézsége pont a célnyelvi azonos denotatív jelentéssel bíró elem hiányában nyilvánul meg. Ezt a formát tulajdonképpen a szótári

egyenértékesnek, az első szótári ekvivalensként feltüntetett nyelvi elemnek tekintem, viszont a hozzá tapadó konnotáció többnyire csak a forráskultúrában létezik.

(7) Он бродил по набережной **Екатеринского канала** уже с полчаса (...)(OE 130)

(7a) Fél órája vagy talán még régebben járkált a **Katalin-csatorna** partján (...)(GB 142)

6. Összegzés

6.1. A kutatás eredményei

A disszertáció célkitűzései között szerepelt a célnyelvi fordítások komparatív analízise során a fordítói döntések és megoldások feltérképezése, annak bemutatása, hogy az egyes fordítók milyen fordítói eszközök segítségével közvetítették a XIX. századi orosz kultúra egyes aspektusait. A kutatás magját a forrásregény reáliáinak és specifikus kulturális tartalommal bíró nyelvi egységeinek magyar fordításai adták, melyeket abból a szempontból vizsgáltunk, hogy az egyes fordítók milyen fordítói megoldásokat alkalmaztak, azokkal mennyire segítettek elő a regény üzenetének közvetítését, a kultúraközvetítést.

1. Az irodalmi művek fordítása során a szavak „többrétegűsége” különösen kidomborodik, jó példa erre az, hogy akár a látszólag egyszerű szavaknak is lehet kulturális többletjelentése, ha olyan kontextusba ágyazódik, ami azt aktiválja. Többek között ezeknek a rétegeknek a feltárására és elkülönítésére szükséges a fordítói háttértudás, az a fordítói kompetencia, ami tkp. meghatározza az egyes fordítói stratégiák megválasztását. Ezek a stratégiák rendszerint két irányvonalat követnek, az egyikben arra törekszik a fordító, hogy minél több idegenséget megőrizzen és átmentsen a célnyelvi szövegbe, vagyis idegenítő, a másik a honosító jelleget hangsúlyozza, vagyis a saját kultúrához illeszti a szöveget, eltüntetve annak idegenségét.

Heltai (2008:62) úgy fogalmaz, hogy a fordítók általában olyan megoldásokat választanak a reáliák fordításánál, amely optimális hasonlóságot biztosít, azaz megfelelő kontextuális hatást nyújt, ésszerű feldolgozási erőfeszítés mellett. Ez egybecseng a Gutt (1991) féle relevanciaelmélet alapjaival. Az idegenítő fordítói stratégia mellett a feldolgozási erőfeszítés

nő, viszont a plusz információ, amit az idegenítő fordítás ad, ezt ellensúlyozza. A honosító stratégia ezzel szemben a könnyebb feldolgozást segíti elő.

Munkánkban az interkulturális fordítás alapelveit hangsúlyoztuk, vagyis a minél több eredeti kulturális információ átültetését és megismertetését a célnyelvi kultúra és olvasóközönség tagjai számára, ezért Heltai álláspontjával nem értettük maradéktalanul egyet.

A szakirodalom áttekintését és a példaanyag (184 nyelvi elem 3 fordítása, vagyis 552 elem) vizsgálatát követően azt állapíthatjuk meg, hogy eltérő arányban ugyan, de a fordítók mind a honosító, mind az idegenítő stratégiát alkalmazták. Az alábbi táblázatban a tematikus csoportokra nézve mutatom be az átváltási műveletek megoszlását reáliatípusonként a 3 célnyelvi szövegben:

Tematikus csoport/Fordító megoldás	Földrajzi reáliák	Tulajdonnevek (becenevek, megszólítások)	Mindennapi élet reáliái	Társadalmi-politikai reáliák	Művészet és kultúra	Vallási kifejezések	Reália-frazeologizmusok
közvetlen átvétel	29	61	17	2	13	5	-
általánosítás	6	-	43	9	-	1	8
adaptáció	-	2	-	-	-	-	-
teljes átalakítás	-	9	14	-	-	-	35
kihagyás	1	2	1	-	4	-	-
behelyettesítés	-	25	57	41	22	45	41
körülírás	-	-	15	14	9	6	15
Összesen (552):	36	99	147	66	48	57	99

2. sz. táblázat: az egyes tematikus csoportok elemeinek fordítási megoldásai

A 2. sz. táblázat adatai szerint a földrajzi nevek fordítására alkalmazott leggyakoribb műveletnek a *közvetlen átvétel* mutatkozott, a köznapi élet, vallási kifejezések, társadalmi-politikai reáliák, reália-frazeologizmusok esetében a *behelyettesítés* mutatta a nagyobb arányt. *Körülírást* alkalmaztak a mindennapi élet, a művészet és kultúra reáliáinak átültetésére, emellett kis számban a vallási kifejezések megfeleltetésére is.

Az *általánosítás* műveletét a mindennapi élet reáliáinak fordítására alkalmazták a leggyakrabban, emellett a *kihagyás* művelete elenyésző számban fordul elő, ami azt jelenti, hogy valamilyen mértékben az esetek többségében megfeleltették a fordítók a reáliákat.

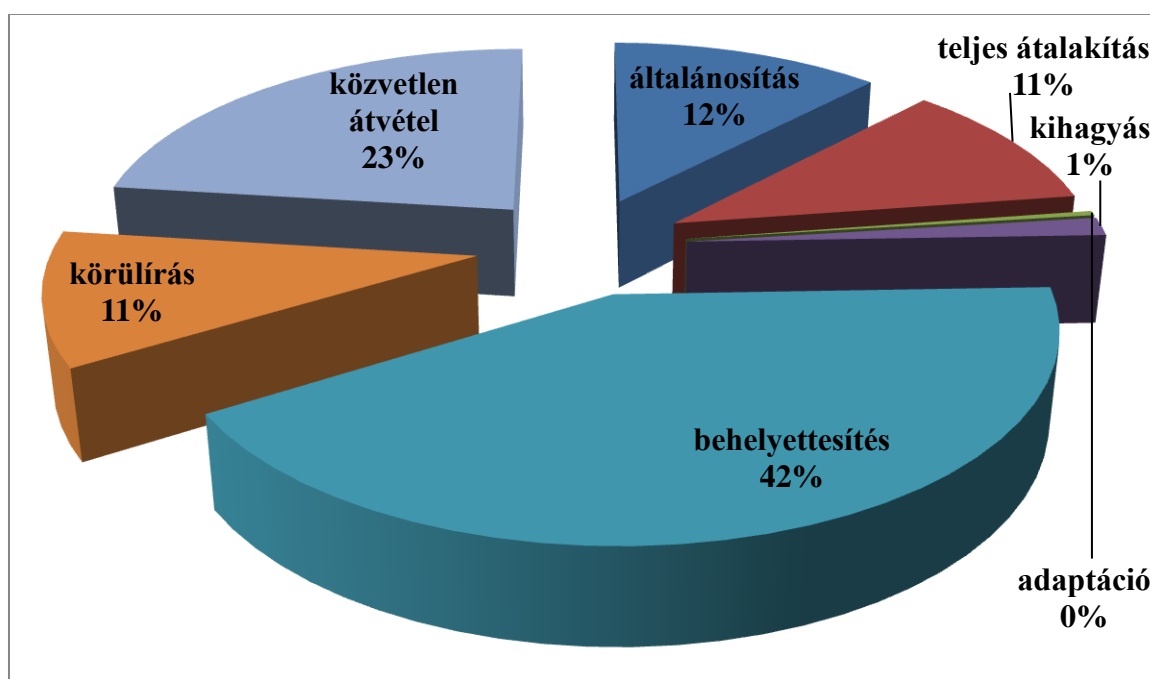
Reáliák típusa	Honosító			Idegenítő		
	GB	VE	SA	GB	VE	SA
Földrajzi reáliák	1	2	4	11	10	8
Tulajdonnevek (becenevek, megszólítások)	12	14	12	20	20	21
Mindennapi élet reáliái	46	39	45	4	10	3
Társadalmi-politikai reáliák	22	22	20	-	1	1
Művészet és kultúra	13	9	13	5	5	3
Vallási kifejezések	18	17	17	1	2	2
Reália- frazeologizmusok	33	31	35	-	-	-
Összesen (552):	145	134	146	41	48	38

3. sz. táblázat: a fordítói megoldások megoszlása fordítók szerint

A táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy a fordítók mindhárom célnyelvi szövegre nézve inkább a *honosító jellegű* fordítói megoldásokat alkalmazták nagyobb számban. A fordítók közül Görög-Beke páros és Soproni közel azonos arányban (145, 146) használtak honosító megoldásokat, míg Vári Erzsébetnél nagyobb számot mutatott az *idegenítő megoldások* (48) alkalmazása. A következő táblázatban összesítve láthatóak a fordítók által alkalmazott műveletek.

Honosító művelet		Idegenítő művelet	
általánosítás	67	közvetlen átvétel	127
teljes átalakítás	58	+ kometntár, lábjegyzet alkalmazása (közvetlen átvétel mellett)	
adaptáció	2		
kihagyás	8		
behelyettesítés	231		
körülírás	59		
Honosító megoldás összesen:	425	Idegenítő megoldás összesen:	127
Összesen:			552

4. sz. táblázat: a fordítói megoldások számszerű megoszlása

1. ábra. Fordítói megoldások számszerű megoszlása

Az elemzést követően az látszik, hogy a fordítók az idegenítő stratégia jegyében legtöbbször a *közvetlen átvételt* alkalmazták, ami transzkripció útján valósult meg, továbbá *lábjegyzet, kiegészítő kommentár* mellérendelésének segítségével feleltették meg a kulturális tartalmat közvetítő nyelvi elemeket. A honosító stratégiára jellemző műveletek közül leggyobb arányban a *behelyettesítés* (42%), ezt követően az *általánosítás* (12%) és a

körülírás (11%) fordult elő. A reáliákat valamilyen módon az esetek többségében megfeleltették a fordítók, így a *kihagyást* (1%) elenyésző számban alkalmazták. Az idegenítő eljárásra nézve a *közvetlen átvétel* (23%) mutatta a legnagyobb arányt. *Adaptációt* a táblázat szerint 2 esetben alkalmaztak a fordítók, ez a valóságban azonban egy nagyobb hányadát teszi ki a műveleteknek, ugyanis tágabb értelemben ide sorolható a *teljes átalakítás*¹ is, a jelentések átértelmezése, vagyis minden olyan művelet, ami a célnyelvi olvasó szövegértelmezését könnyebbé teszi.

Az idegenítő műveleteket a földrajzi nevek, az öltözetek és a személynevek fordításánál láthattunk a leggyakrabban, míg a honosító műveletek az ételek, mértékegységek, történelmi-politikai reáliák fordítására jellemző inkább.

2. Kutatói előfeltevéseink között szerepelt, hogy a fordítók inkább alkalmazzák a honosító fordítói stratégiákat, mintegy kézen fogva vezetik olvasóikat, ezzel szemben az idegenítő stratégiák alkalmazása kevesebb alkalommal fordul elő, mintegy „kerülendő” stratégiaként van jelen, szembehelyezkedve az interkulturális fordítás alapvetéseinek, ami a minél több eredeti áttemelését hangsúlyozza.

Ezt a gondolatmenetet támasztja alá Klaudy aszimmetria hipotézise is, miszerint a fordítók, ha van rá lehetőségük, előnyben részesítik az explicitációval járó műveleteket az implicitációval járó műveletekkel szemben. Később ezt a hipotézist kiterjesztette a kulturális aszimmetriára is, ennek során azt a megfigyelést tette, hogy inkább a honosítás jellemzi a fordító műveleteket, vagyis a fordítók, ha tehetik, nem terhelik feleslegesen a célnyelvi olvasó befogadói kapacitását, kulturális szinten a honosító fordítás van túlsúlyban az idegenítő fordítással szemben (Klaudy 2015:77).

Az elemzésem végén bizonyítást nyert a fenti előfeltevés, ugyanis a fordítók javarészt honosító megoldásokat (*behelyettesítés, általánosítás, körülírás, adaptáció*) alkalmaztak a reáliák átültetésére, ezzel viszont a kulturális üzenet javarészt elveszett, mivel a kulturális idegenszerűséget, az idegen színezetet mintegy „lecserélték” a saját kultúránkra jellemző szavakra, ezzel pont az elveszett ki a fordításokból, amit bemutatni kívántunk volna. Abban az esetben ugyanis nem beszélhetünk kulturális közvetítésről, ha a magyar nyelvi úzusnak megfelelő variánsokkal helyettesítjük be a kulturális többletjelentéssel bíró forrásnyelvi elemeket.

---

¹ Klaudy a *teljes átalakítást* az *adaptáció* szinonimájaként használja

Szabó Endre fordítását a dolgozatban nem elemeztem, ez a fordítás az akkori normáknak megfelelően honosító jellegű, ami leginkább a nevek fordításában mutatkozik meg (*Dosztojevszkij Mihajlovics Tódor, Marmeladova Szemjonovna Zsófia* stb.).

A fordítók közül Vári Erzsébet az, aki a leginkább törekedett az idegen színezet és kulturális üzenet átültetésére, nála a honosító megoldások mellett jóval több esetben látunk idegenítő fordítói megoldásokat is (közvetlen átvétel transzkripció útján, kommentár, lábjegyzet stb.).

Soproni András és a Görög-Beke fordító páros inkább a honosító jellegű megoldásokat részesítette előnyben, náluk a leggyakrabban az *általánosítás*, a *teljes átalakítás*, a *kihagyás* és a *behelyettesítés* figyelhető meg, ők figyelembe vették az olvasók befogadói kapacitását, egy könnyedebb, viszonylag gördülékenyen olvasható szöveget hoztak létre.

A három fordító közül a fordítói utószó kizárólag Vári Erzsébetnél szerepel, amiben szubjektív benyomásait írja le a műről, Dosztojevszkijről, az egész fordítói munkájáról, a korábbi fordításokról. Az interkulturális fordítói nézőpont szerint ez a megoldás egyfajta metanyelvi művelet, amellyel az olvasó elé próbálja tárni a szöveg nyelvi mélységeit, információs többletet nyújt, szándékolva ezzel a minél több kulturális információ átvitelét és megosztását. Soproni András a szöveg előtti kommentárban osztja meg a regény befogadásához szükséges és minimális kulturális alapinformációkat, leírja a mű rövid cselekményét, utal erkölcsi-pszichológiai mélységeire. A Görög-Beke fordító páros ezzel szemben nem alkalmazott sem szöveg előtti, sem szöveg utáni kommentárt.

3. Napjainkban leginkább ható műfordítói elv a domesztikáló, vagyis a naturalizáló fordításokat tekinti célravezetőnek, a célnyelvi befogadó elvárásainak igyekeznek megfelelni, ezzel viszont sokat veszíthet az eredeti szöveg a poétikai üzenetéből, „nem biztos, hogy az célravezető, ha nem készítjük az olvasó-befogadókat a régebbi korok nyelvének, stílusának, gondolatvilágának megismerésére.” (Lőrincz 2007b:24)

A műfordítás és az eredeti mű egymásnak való megfeleléséről megannyi kutatói véleményt olvashatunk, véleményem szerint a mértékadó az, amely az mellett áll ki, hogy a műfordítás akkor adekvát az eredetivel, ha annak idegenségét is megőrzi, valamilyen módon próbálja azt átmenteni és beilleszteni a célnyelvi irodalmi kánonba. A különböző fordítók különbözőképpen közelítik meg a célnyelvi szöveg értelmezhetőségét, ebben közrejátszik saját világlátásuk, fordítói meggyőződésük, úgymond „krédójuk” is, szubjektív belső világuk, sőt pillanatnyi lelkiállapotuk is. Erre az értelmezésre rétegződik még rá a célnyelvi olvasó újraértelmezése is, aki mintegy társszerzőként van jelen a folyamatban. Ezért is különösen

hangsúlyos az, hogy a fordítói értelmezés a lehető legközelebb essen a szerzői szándékhoz, és ne a saját kulturális nézőpontját „húzza rá” a forrásszöveg kulturális elemeire.

A kutatás eredményeit összegezve úgy gondolom, hogy a kulturális közvetítésre az idegenítő jellegű fordítói megoldások *inkább alkalmasak*, mint a honosító jellegűek, ez utóbbiak ugyan megkönnyítik az olvasói befogadást, de a reáliák funkciója és szerepe elvész, a kulturális információ egyéb vetületei sem kerülnek át a célnyelvbe ezzel a fajta megoldással.

Az interkulturális fordítás alapelve a mind több idegen elem átültetése a célnyelvi olvasó tudásának gyarapítása. Erre nézve azt állapítottuk meg, hogy nem is az a kérdés, hogy mit kell megőrizni, hanem az, hogy *mit kell közölni* olvasóval. Alaphelyzetben jóval többet, mint a forrásnyelvi olvasóval, rendszerint olyan ki nem mondott háttérismereteket, amelyek le nem írva *ott vannak* a szövegben. Az interkulturális fordításban a minimumra zsugorodik az az információ, amelyet a fordító úgymond elhagyhat, „feláldozhat” anélkül, hogy a forrásnyelvi szöveg értelmét megváltoztatná. A célkultúrából hiányzó, kölcsönzött szavakba a fordító és az átvevő nyelvközösség „látja bele” az idegenszerűséget az idegen (furcsa) íráskép, jelentés, esetleg, ha látható, a jeltárgy alapján. Eredetileg nincs benne idegenszerűség, nem beszélhetünk tehát „idegenség és kulturális színezet megőrzéséről” sem.

A kutatók általában úgy vélekednek, hogy a reáliák forrásnyelvi eredetijének eleve van idegenszerűsége, kulturális színezete, ami „*el tud veszni*”, amit „*meg kell, meg lehet, vagy éppen nem lehet megőrizni*”, a fordítónak „*vissza kell adnia*” a nemzeti színezetet. Pontosabbak vagyunk azonban, ha nem a nemzeti kolorit visszaadásáról, hanem inkább az idegenség és kulturális színezet *megteremtéséről* beszélünk, ezt neveztem munkámban *kolorit teremtésnek*. A fordító döntéseit az eredeti szöveg szemantikai tartalma és az olvasó ismeretkészlete kell, hogy befolyásolja, lévén az olvasó teljes mértékben „ki van szolgáltatva” a fordítói döntéseknek.

A fordítónak mindemellett figyelembe kell vennie azt az olvasóréteget, akinek a regényt szánja, viszont a fordításra óhatatlanul befolyásolja saját kultúrája is, saját világlátása, meggyőződése, melyek mentén a forrásnyelvi regény üzenete módosulhat és módosul is. A fordítói stratégiák megválasztására ugyanakkor a könyvpiaci stratégiák és követelmények is rányomják a bélyegüket. Meg kell jegyezni azt is, hogy mindezek mellett a jelenkor globalizált olvasója igényli a *mind több egzotikus, idegen elem megismerését*.

4. A disszertáció elején a dolgozatban használt kifejezések definiálásánál kitértem arra, hogy milyen értelemben használom a specifikus kulturális tartalom fogalmát.

Eszerint a „kulturális tartalom” és a „kulturáspecifikus tartalom”/”kultúrspecifikus tartalom”/”specifikus kulturális tartalom” egymás szinonimáiként értelmezem, a „tartalom” pedig egy tágabb gyűjtőfogalom az egybevetett kultúrák specifikus részelemei, átfogó jelenség, tendencia folyamat értelemben, ami nem kizárólag a szövegek lexikai szintjét jelenti, azon túlmutat.

Ugyanitt utalást tettem arra is, hogy a disszertáció végén, a fordítói megoldások elemzését és az eredmények értékelését követően kísérletet teszek a specifikus kulturális tartalom árnyaltabb megfogalmazására.

Erre nézve Heltai (2013:38) megfogalmazását tekintetem mérvadónak, miszerint specifikus kulturális tartalmat azok a nyelvi elemek hordoznak, amelyeket egy adott nyelvet vagy nyelvváltozatot beszélő népcsoport anyagi és szellemi kultúrája határoz meg, amelynek milyensége az adott kultúrához köthető, azzal magyarázható. Kultúrspecifikus lehet a referenciális jelentése, a hozzájuk kapcsolódó konnotáció, a nyelvi elemek használati módja.

Az elemzést követően a megfogalmazás árnyalása abban nyilvánul meg, hogy véleményem szerint a specifikus kulturális tartalom magában foglalja a regényben megbúvó olyan tartalmakat is, amelyek a társadalmi ellentétek, világlátások, eszmék (szlavofil-zapadnyik ellentét), egyfajta ideológia elemeit közvetítik. Ebből a megvilágításból viszont reáliának tekintendő az ilyen értelemben kitágított kulturális horizont minden eleme, annak nyelvi és nem nyelvi megnyilvánulásával együtt.

A vizsgálat eredményei, az elemzés során levont következtetések és megállapítások hasznosnak bizonyulhatnak mind a kezdő, mind a gyakorlott fordítók számára, a fordítóképzésben fel lehet hívni a figyelmet a reáliák fordítására alkalmazott műveletek sokféleségére. Jelen munka hasznosnak bizonyulhat a kulturális kompetencia fejlesztésére is, orosz-magyar nyelvpár vonatkozásában.

Irodalom

- Barhudarov- Бархударов Л.С.(1975): *Язык и перевод*. Москва: «Международные отношения».
- Catford J.C. (1965): *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press. London.
- Dobos Csilla (2013): A nyelven belüli fordítás különböző típusai. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. Miskolc. 8. évf. 2. szám. 61-75.
- Heltai Pál (2013): Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány* 15. évf. 1. szám 32-53
- Heltai Pál (2008): Kulturálisan kötött kifejezések visszafordítása az *Under the Frog* c. regényben. *Fordítástudomány*.10. évf. 2. szám 61-75
- Heltai Pál (2007): Ekvivalencia és kulturálisan kötött kifejezések a fordításban. Heltai Pál (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia*. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Gödöllő, 2006. április 10-12. Pécs-Gödöllő: MANYE- Szent István Egyetem. 3/2. 643-653.
- Klaudy Kinga (2015): A nyelvi és kulturális aszimmetria hatása a fordításra. In: Gál Zsuzsa (szerk.) *Nyelvészet, művészet, hatalom. Írások Tóth Szergej tiszteletére*. Szeged. Szegedi Egyetem Kiadó 70-77.
- Klaudy Kinga (2013): Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Reáliák- A lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Klaudy Kinga (1994): *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest. Scholastica.
- Komisszarov, V. N.-Комиссаров В.Н. (1980): *Лингвистика перевода*. Москва. Международные отношения.
- Lendvai Endre (2015): *Fordítás és kulturális tartalom. Az interkulturális fordítás alapvonalai*. Digi-Book Magyarország Kiadó. Gyula 2015. ISBN978-963-398-423-9
- Lendvai Endre (1986): *A „lefordíthatatlan elem” megfeleltetési lehetőségei*. Kandidátusi értekezés. Pécs. JPTE TK.
- Lőrincz Julianna (2007): *Kultúrák párbeszéde*. Pandora Könyvek 10. Eger. Líceum Kiadó.
- Mujzer-Varga Krisztina (2007): A reáliafogalom változásai és változatai. *Fordítástudomány*. 9. évf. 2. szám 55-84
- Newmark, P (1982): *Approaches to Translation*. (Language Teaching Methodology Series). Oxford. Pergamon Press.
- Nida E. (1964): *Towards a Science of Translating*. Leiden. Brill.

- Simigné Fenyő Sarolta (2010): Egyirányú ekvivalencia a kulturális közvetítés szolgálatában.
In: Lendvai E- Wolos R. (eds) *Translatolia Pannonica II*. Pécs. PTE-BTK Fordítástudományi Kutatóközpont, Szlav Filológiai Tanszék. 86-92.
- Tellinger D (2013): A nyelvi közvetítés kulturális aspektusai a mai multikulturális világban.
Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények. Miskolc. VIII. évf., 1. szám 21-26
- Valló Zsuzsa (2000): A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák.
Fordítástudomány. 2. évf. 1. szám 34-49
- Valló Zsuzsa (2002): „*Honosított*” angol drámák a színpadon. Budapest. Presszió Kft.
- Vlahov Sz.& Florin Sz.-Влахов С.-Флорин С. (1980): *Непереводимое в переводе*. Москва. Международные отношения.

Források

- OE (orosz eredeti mű): Достоевский, Федор Михайлович: *Преступление и наказание*. Москва. «Издательство АСТ». 2019.
- GB: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. Európa Könyvkiadó. Budapest. 2020. Ford.: Görög Imre és G. Beke Margit 1970.
- VE: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. Jelenkor Kiadó. Pécs. 2004. Ford.: Vári Erzsébet 2004.
- SA: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. Syllabux Könyvkiadó. 2015. Ford.: Soproni András 2015.

Tuboly Ágnes publikációs jegyzéke

Tuboly Ágnes

A reáliák fordítási lehetőségei Csehov "A 6-os számú kórterem" című művében

ERUDITIO - EDUCATIO 2023/2: Volume 18. pp. 106-116., 11 p. (2023)

Tuboly Ágnes

Kultúrák közvetítés a Bűn és bűnhődés magyar fordításaiban

In: Nagy, Sándor István; Zachar, Viktor (szerk.) Új kihívások, új módszerek: Filológia egy változó világban Budapest, Magyarország: MTA Modern Filológiai Társaság (2023) 229 p. 22 p.

Tuboly Ágnes

Актуализация значений глаголов в языке публицистики. Сопоставительный анализ актуализации глагольных значений в переводах новостных газетных статей венгерского и русского языков.

GUMANITARNYE I YURIDICHESKIE ISSLEDOVANIYA / HUMANITIES AND LAW RESEARCH 3/2018 pp. 198-208. Paper: 811.161.1/511.141, 11 p. (2018) ISSN: 2409-1030

Tuboly Ágnes

Interkulturális kommunikáció,- avagy a kultúra közvetítése

In: Bódog, Ferenc; Csiszár, Beáta; Hayden, Zsófia; Kovács, Olivér; Rácz, Tamás (szerk.) VII. INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORANDUSZ KONFERENCIA 2018: TANULMÁNYKÖTET=7th INTERDISCIPLINARY DOCTORAL CONFERENCE 2018: CONFERENCE BOOK Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat (2018) 492 p. pp. 454-460., 454 p. ISBN: 9789634292111

Tuboly Ágnes

Vallási reáliák megfeleltetése a Bűn és bűnhődés magyar fordításaiban. In: Hungarológiai Közlemények. Az Újvidéki Bölcsészettudomány Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének Folyóirata. Novi Sad. 2023. LIII. évf. 2. szám (megjelenés alatt)

Tuboly Ágnes

Kulturális kontaktusok nyelvi visszatükröződése. Fordítás és kulturális kölcsönzés. In: Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények. Miskolc. 2023. 2. szám (megjelenés alatt)

Tuboly Ágnes

Intercultural translation or how to translate realia. A.P.Chekhov : The Death of a Clerk. In: Филологические Науки. Научные доклады высшей школы. 2023. Выпуск № 5. (Сентябрь) ISSN 2310-4287 (megjelenés alatt)

Tuboly Ágnes

Булгаков Михаил Афанасьевич: Я убил. In: Собрание сочинений в пяти томах. Том второй. Москва. «Художественная литература». 1989. pp. 647-658

M.A. Bulgakov: Megöltem (műfordítás). In: Apokrif Irodalmi Folyóirat 2024. 1. szám
(megjelenés alatt) ISSN 2060-3223